

Hebrew Writers Association in Israel

עם קריאת ספורי עגנון: דברי-פתיחה

Author(s): יעקב פיכמן

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. pp. 82-86 (א' תשרי תרצ"ה)

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23811134>

Accessed: 28-03-2018 08:03 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

עם קריאת ספורי עגנון

דברי־פתיחה

מאת יעקב פיכמן

א

לארבעה הכרכים של עגנון, המרהיבים גם את העין בחן הוצאתם ובפשטותה, מעלה אחת שהיא שקילה כנגד כל מעלותיהם האחרות: שהם מגרים תמיד את יצר הקריאה. הם נקראו כשנתפרסמו ראשונה בכתבי־עת שונים, ושבו ונקראו בשניה לכשיצאו בספרים ומחברות בודדים, ובשלישית – עם צאתם במהדורת־שוקן המשוכללת. אף־על־פי־כן, כיון שאתה נוטלם בידך לעיין בהם עיון חטוף שוב אינך מפסיק מעיונך והרי אתה בולע אותם דף אחד דף כקריאתם בראשונה. הפלא של השלמות הוא המלבב אותנו כל פעם כהתגלות חדשה. הבטוי הקלסי למה הוא דומה? לפרי המתבשל תמיר בשמש. שגידולו אינו פוסק לעולם. ואולי בזה ניכרת יצירת־אמת בכלל – שהיא משתנה אִתנו ואתנו היא מתחדשת: הפלא. הגלוי זה כבר, שב ונגלה עם כל קריאה חדשה באור חדש. ולא נודע מי גדל בינתיים – היא או אנחנו, ואם שניהם כאחד גדלו בשעת ההפסקה. מעין זה היינו חשים רק עם קריאת הפרווה של מנדלי. כל קריאה חדשה נתנה לה חיוק חדש. כל פעם נדמה, שהנה בגרנו עד כדי תפיסתה השלמה. ולאחר זמן נוכחנו, שאיזה עיקר גדול נתעלם בה מעינינו קודם, ורק עכשו הוכשרנו לה באמת. אחר־כך השתלטה עלינו לימים רבים הפרווה של שופמן. פלא זה של תמצית־בטוי המקפלת עולמות מלאים תחת רמזי מספר, ועם כל תקיפת חיים טעמנו בה טעם של בגרות חדשה. השירה החדשה השקתה את נפשנו לרויה. בעיד שהפרווה הטובה המעטה הכתה אותנו בתמהון, וכל כמה שהיינו משתקצים בה. לא ידענו שבעה. עם כל קריאה חדשה היה לנו הרגש. שעד עתה היינו עומדים בפרוודור ורק הפעם נפתח הפנים לפנינו. לאחר ביאליק וטשרניחובסקי נעשה הבטוי הלירי מצוי ביותר בספרותנו עד שלפעמים לבנו נעשה גם בו. אבל בפלא הפרווה לא האמנו ימים רבים. זאת הייתה שכבת־תרבות חדשה, שאנחנו נלחמים לה ועדיין לא יכלנו לה. לפיכך אנו נאחזים עתה כל כך ביצירת עגנון, המסמנת בלי ספק דרגא של עליה חדשה לפרווה העברית. בה שוב ניתן חיוק חדש, תוספת־כה לאמנות הספור העברי שעד עתה לא נתבצרה ביצור שלם בספרותנו. כמו ביצירת מנדלי וערתה אתה מרגיש כאן חידוש ורסטברציה כאחד: מלאכת ההכשרה האחרונה לדורות יבואו, ועם זה – גם דוגמא ליצירת־העתיד. שתהא נאבקת עמה ויונקת ממנה כאחת.

ב

חנה של יצירה זו. החוששת כל-כך לערעור כלשהו בריתמים הישן, הוא, אף-על-פי-כן, כולו בחידושם של צירוּפיה. חנה המיוחד בזה, שאין זה גל העומד עלינו מן המארב ומרעיש אותנו בזעזע ובכת-ראש, אלא קו מתגלה והולך ומתכצר והולך במתינות שאין דומה לה בספרותנו. הכח כאן אינו ב-קפיצת הדרך-היהודית, כי אם בהתגברות מוחלטת עליה. מבחינה זו גלה עגנון קו חדש באמנות-הספור העברית: הראה שיהודי אינו בהול תמיד ואינו מבליע כל-כך: שגם ליהודי גופו של עולם אינו הנרמז בלבד.

ודאי שקדמו לו רבים בשירתנו שנלחמו עם דלדול עולם זה שבתפיסה האליגורית היהודית, ואפילו מנדלי הרי נצקר בסוף ימיו כמעט כולו ממנה. אבל פעמים נדמה, שרק יצירת עגנון קבעה את מרכזה של ההווה לא רק באמצע, כי אם גם בהיקפה. זהו חידושה הגדול של אמנות זו – שגלחה, בניגוד להשגת כולנו, דוקא ביהודי המסרתי את כשרון הספור, שבו כלול גם הכשרון לקליטת עולם טבעי, לחירות של קליטה לא שערנוה. יצירת-עגנון הוכיחה, שכשרון זה מצוי דוקא ביהודי, שהוא עדיין שתיל כולו בפנים – שלשון משלן ונוסח-חיים משלו מגינים עליו מפני טשטוש היהודי המירני שזיטרד מעל-מו.

לא לחנם הפליג עגנון, בלכתו לבקש יהודי שעצמיותו לא לקתה. אל דורות רחוקים יותר גם ממנדלי ומשלום-עליכם. אנו מוצאים כאן שוב איתה החששנות ליהודי המודרני שבתקיפת מאפו, אם גם מבחינה הפוכה, כמובן. מאפו שבקש את היהודי האפיי מבחינת כשרותו לעלילות אהבה וגבורה, הוכרח לשוב אל ימי התפארת, אל ההניך, כאלה שקדמו לו בתקיפת ההשכלה – וכשם ששבו עוד רבים אחריהם בצמאונם לצחות, אל לשונה, בלי שחששו למלאות הבטוי ולאמתה. עגנון שכלי השמע שלו מעודנים יותר, גלה את השלמות האפית במערכת החיים הצנועים של תקופה שעוד נאמנה כולה עם לשונה ועם יסודות עולמה. לא מבחינה רומנטית-רוחנית, כפרץ וכברדיצבסקי, שב עגנון ונטפל אל תקיפת החסידות, כי אם משום שמצא בה התרכזות של בטוי יהודי מקורי. של הוי יהודי משוכלל-מצא דוקא בה את היהדות שהריחה קרקע. האיות המרכזית גם כאן עדיין לכאורה הפרנס או הבטלן מכית-המדרש, אבל אוירו של עולם זה מלא עם זה חיות כפרית, מלא חמימותו של הבית היהודי עם מערכת כליו, ריח סעידותיו, קשיות ידיו העמלות. עגנון נאחז בתקיפה, שהיהדות הפולנית נתלכדה יותר, ספגה לחלוות קרקעית, נתחזקה מבפנים. רק עולם צבעוני ומקורי זה ראה כשר לפניו, מצא אותו ראוי להיות מופת לעצמיות עממית מלאה, שהיא יסוד ושורש לכל שירה אפית.

ג

יצירת עגנון כולה אינה אלא מלחמת אמן עברי לסגנון עברי. לאמנות אפית עברית. מכאן צמצומה בשטח, בנסיונות, אבל מכאן גם ערכה המיוחד לדורו

ולדורות הבאים. יצירה זו, במדה שהיא המשך מלחמתם של מנדלי, של סרץ, של ברדיצבסקי לשחרור הפרוזה העברית מצורות לא לה, היא גם את חלה לעמידה ברשות עצמה. אתחלה להגשמה. עד עגנון היתה הפרוזה העברית מחוברת ברובה מיסודות שהיו צוררים זה לזה. התיאור לא השלים עם הספור, הליריזם ששטש את שניהם. בא עגנון והרכיבם הרכב אורגני – הרכב יהודי: כשלום-עליכם באידיש, היה הוא שמצא את סגנון הספור העברי. המספרים הבאים לא יחקו את סגנון עגנון, ואלה שיחקו אותו – ודאי שיהיו נכשלים (כשם שנכשלו כל אלה שחקו את מנדלי). אבל כל אמן יהודי ילמוד מתוכו את ריתמוס הספור היהודי, ילמוד אולי גם יותר משלמד ממנדלי, מפרץ, משלום-עליכם. ביצירת עגנון ימצא דוגמא לאפיקה יהודית נקיה מכל חומר טפל. היא תשמש לו אב-מלאכה. מתוכה ילמד את אופן הספור, את קמטיו המבליטים, את נגינתו המספרת. כאן הושג, אקסטרקט מוזקק של הומור יהודי, של תום ואירוניה בעולם אחד. הוי יהודי מקיף כאן מצימצם בתמציתו הודאית ביותר, וחכמת-חיים יהודית, תמצית דורות, נבלעת כאן בחוליות ספור אגב שיחה, ללא הטעמה. מה שמציין ביותר יצירה חמורה זו היא – שאין בה זיו בולט, אין גוון מנצנץ; שהיא כולה גלויה ומכונסת לתוכה כאחת. דומה היא לאפרי-דשא רחבי-ידיים, שחוט אחד מתוח על פניהם כשפרי-אור ירוק, ורק העין המתונה מגלה לאט-לאט כל ציץ יקר-צבעים המוצנע בחיקם. אין כאן, ליטוש אחר ליטוש, כפי שגורס מנדלי, כי אם להפך – יד האמן העמלה מוחקת, פורקת, מבלעת בלי הפסק: עם כל מהדורה חדשה פוחת והולך כל שיר עודף בניב, בתיאור, פוחת והולך כל מיטעם ומחודדי. הכל מרוקם רקמת-חשאים בתוך יריעת הספור; הנוף אינו קיים לחוד, התיאור מובלע כולו. אכן העולם נפתח יותר, נתרחב יותר משהיה: הוסר כל מה שהכביד עליו עד כה.

ד

מתינות זו ודאי שנקנתה הרבה עם המלאכה, – עם העיון הממושך בקונטרסים ישנים, עם ההקשבה הממושכת לניגונם של דורות, שהיו מרוכזים יותר בתוך עצמם, דורות שלא נהגו פזרנות בבטוי וידעו לגרוע יותר משידעו להוסיף, אבל אין ספק, שבעיקר היא פרי תרבות-אמן גדולה. – תרבות-ניב שאין דומה לה. אמנות זו, שהיא מרהיבה אותנו בזיו לשונה, במין צחצוח שבה שנקנה במסירות-נפש ממש, – כל יופייה לשוני חסוד עליה, כל צירוף שבחריפות יתירה שנוא עליה. אניית-הטעם ואנינות-השמע מגיעות כאן לידי הבחנה חולנית כמעט. דומה, שכל מלה יתירה, כל אות שלא במקומה אינן פוגמות כאן בלבד, אלא מעליבות, מכאיבות, – עשויות להפוך קערת העולם על פיה. טיבה של אמנות זו נראה בכל גלוייה לעין בה במדה שסוד קסמיה אינו מתגלה אלא לאחר התבוננות ממושכת. אבל מיד נעשה ברור, שהיא חותרת לאמצעים מינימליים. שהיא מתרחקת מכל מפתיע, מכל פירוש

— שאין רצונה אלא לגלות את הבטוי המצוי. זה שהעם יצרו, שהותמו עליו. כל זה אינו אמנות מסוגנת במשמעה השגור. אם גם רבים בה יסודותיה. כחה של יצירה זו אינו בדרכי-סגנון מסוימות, שהאמן מתגדר בהן ומגלה את חריפותו בגלויין. אמנות כזו, אם גם ישקיעו בה עמל וכשרון לאין שיעור, אינה אלא משחק, שכחו להתמיה. אבל לא להפרות. האמנות העגנונית מפרישה כל מה שיש בו מן האקרובטיות המסוגנת במדה שהיא חותרת בלי הרף אל הנגינה הנאפנה המפרפרת בתוך "שמות" ישנים, במדה שהוא מבלטת כל קו לשוני וציורי שיש בו מן הפשטות— כל מה שמפרפרת בו חיות נחנקת בתוך שלכת של דורות. כשם שסגנונו של מנדלי הוצבר מתוך עפר כל הדורות, כך הורכבה גם אמנות ספורית זו מתוך אמצעי אפיקה נשכחים של כל התקופות שנצטרפו כאן לחטיבה אחת. שהיא זכאית להקרא סגנון אפי יהודי. במדת מה אפשר להגיד שמה שהתחיל בו מנדלי, הולך ומסתיים ביצירת עגנון. מה שמנדלי התווה ביצירתו הגאונית, הגשים עגנון, בגלותו קיים בודדים בכל פנות הספרות, החל בחניך ואגדה וכלה בסגנון הספור המוסיפי של ימי הבינים ובספורי-המעשיות ושירי-העם של הדורות האחרונים. מחונן בחוש אפי דק כזה, שלא היה אולי לשום מספר שקדם לו, ידע עגנון לצקת מפירו-סגנון שונים יציקה אחידה כל-כך המפליאה בחתירתה אל פשטותו הקיצונית של ספור-עם, לאחר שהותך בכור זהבו של האמן.

ה

עגנון אינו מאלה, המנסים את הנוצה". הוא אינו מבקש סגנון כשם שאינך בועט בסגנון. דרכו ברורה זה כבר לפניו. לאחר כמה נסיונות שלא העלו כלום ושלא השאיר זכר מהם בספריו, אירע פתאם הנס — כתב יום אחד את "עגנונות" ומצא את אשר בקש. אמנם גם הוא נפתה פעם, ככלונו, אחר המסון, פעם אחר הליריזם הסמלי, אבל מהר בעוד מועד וחזר בו. ראה את המדרון המושך אותו, ושב אל עצמו. אף-על-פי-כן, אין כאן בשום פנים קורת-רוח מאיבנת זו שבאמנים. שדרכם ברורה לפניהם. אמנות צלולה ומתונה זו מלאה תמיד חרדה לא-נראה. החתירה אינה פוסקת בה. אמנות זו, שהושג בה שכלול רב כזה, סוקרת את עצמה כל רגע, ועדיין חשודה על עצמה. מלאכה ההיתוך והצירוף בה אינה תמה. מי שישוה את ניסחאות, ה"נדח" במהדורה הראשונה (שב, התקופה") ושבמהדורת-שוקן, יכיר את עקבות המלחמה לשלימות שאינה פוסקת ביצירה שלמה. בשבע בדיקות בודק האמן את עצמו, ואינו משלים עם שום פליטת-עט, עם כל מה שנגרר עם הנוסח. אזנו מבחנת כל בת-קול מסופקת, כל מה שחשוד על שגרה ספרותית. במחלה זו, מחלה השלמות, שעגנון חולה בה, יש עוד אחד דומה לו בספרותנו: זהו שופמן, — אם גם חתירתו האמנותית של שופמן היא לצד מהופך כולה. על שופמן אמר פעם ביאליק, שראיתו מתחילה במקום שהיא אינה שלנו מסתיימת. עגנון כופה לכאורה על עצמו את הראייה העממית. אבל בעצם אין

זאת אלא מין פילטרציה. בין דרך של זיקוק הראייה. עגנון מצניע את קולו בתוך קולות הרבים ליתר בטחון. זהו ה"קמרטון" שלו. יודע הוא: עצמיות אמיתית אינה בטלה ברבים. המחייבים אומרים: סטיליזציה! אבל אמנות צרופה זו אינה כולם מן הקלפה: דוקא כאן היא נזרקת כולה ביד מחמרת.

החתירה היא תמיד לתמצית הספורית הצרופה. יסודה – גופא דעובדא. סמי מכאן כל עוקצי פסיכולוגיה. סמי מכאן כל אור נוסף. הכל כאן מסתמך רק על המאורע. על הדברים עצמם. אבל הנעימה הסנימית שביצירתו היא, אף-על-פי-כן, כולה מוסיקלית. כל פנת'עולם כאן, כל כמה שהיא מובלטת כולה למראית עין, אינה אלא מעבר. הנגלה קיים לעצמו קיום מלא, ובאותה שעה אינו אלא פרודור להויה משוערת יותר, מנוגנת יותר. לא שהאמן עושה בלהטיסמל, אלא המציאות מסולשת מאליה. ולא רק בספורי האגדה, כי אם בתיאורי החיים הממשיים ביותר, העולם פתוח למשעולי-ישע. צינורות השפע, הממשיכים זוהר מופלא על העוני הארצי, באים תמיד כאן מן הצד: – האור נופל באלכסון, כמו בהרות-שמש לתוך קמרונים אפלוליים.

עולם יהודי כאן. העוני היהודי הוא, שחסד עמו; אור לא-צפוי. לא מכיוון – עולם נבקע בתוך קלפתו המוצקת. העין, שבה נחתם עולם זה, היא עינו של פייטן. אין כאן לא הסטירה המצננת של מגדלי, לא החמימות המופרזת של פרץ. אפילו לא הלגלוג הטוב של שלום-עליכם. האירוניה העגנונית היא אחרת – היא מובלעת בתוך התום: אין להבדילה ממנו. כשם שאין להבדילה בציורי שגל, בכל אגדת-עם אמיתית. בזה אולי כחה המיוחד על יצירת עגנון; שיש בה מעין זיווגם של האלמנטים – שנופם של סמליה מגן עלינו מפני מארת העירום האחרון.

ז

סמלים יהודיים הם. כל הדמויות האלה צפות על פני תהומה של הויה יהודית מוחלטת, אם גם פנימיותן אינה אלא נרמזת. את כל חדות היש, כל הבלטה כלפי הודאי (שהיא סגולתה של כל אפיקה אמיתית) מלווה כאן, כצל נסתר, הצמאון היהודי הנצחי למשהו פנימי יותר. למשהו "ודאי" עוד יותר. עולם זה מושך אותנו למעמקיו, קורא בלי חשך באותותיו המבטיחים. אולי כאן הובלטה בראשונה בחן כזה סגולתה המופלאה של אמנות יהודית: שכחת-עולם מוחלטת בתוך מציאות-עולם מוחלטת.